

Dr hab. MIHAŁ M. KOSMAN
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
michalkosman@wp.pl

UDK 323(497.1)"1991"
327(497.1:430)"1991"

SAVEZNA REPUBLIKA NEMAČKA I RASPAD JUGOSLAVIJE

APSTRAKT: Glavni cilj ovog članka jeste analiza politike Savezne Republike Nemačke prema Jugoslaviji u kasnim osamdesetim i ranim devedesetim godinama 20. veka, kada proces dezintegracije Jugoslavije počinje. Nemačka politika prema ovom području je bila drugačija u poređenju sa njihovim najvećim partnerima u Evropi – posebno u svetlu ujedinjenja dveju nemačkih država. U članku će biti analizirani unutrašnji uslovi, koji su doveli do raspada Jugoslavije, kako ekonomski, tako i nacionalni. Prilikom izrade rada korišćena je uglavnom nemačka literatura, kao i poljska, a pored toga izvorna građa iz nemačkog arhiva „Arhiv der Gegenwart“.

KLJUČNE REČI: Savezna Republika Nemačka, Jugoslavija, raspad Jugoslavije, međunarodni odnosi

Ekonomski i nacionalni uzroci raspada federacije

Opisujući unutrašnje uzroke raspada Jugoslavije autori koji vrše njihovu analizu najčešće se pozivaju na nacionalne faktore i ekonomske probleme koji su pogodili federaciju naročito u drugoj polovini 80-ih godina. Treba primetiti da je od izvesnog trenutka visoki inostrani dug postao bitan problem zemlje. Tome su se priključili rast deficita u spoljnotrgovinskoj razmeni, galopirajuća inflacija i osetan pad realnih plata.

Te pojave u izvesnom smislu mogu biti posmatrane kao sporedan efekat dinamičnog ubrzanja privrednog razvoja na izmaku Titove vlasti u drugoj polovini 70-ih godina. Industrijalizacija države je zahtevala strane kredite, a nadanja o izvozu na tržišta Zapadne Evrope ili država u razvoju ispostavila su se prećenjenim. Krajem decenije, 1979, razlika između uvoza i izvoza iznosila je 6,4 milijarde dolara. Finansiranje deficita je zahtevalo nove kredite. Zaduženost koja je 1970. iznosila svega 2,2 milijarde dolara, 1975. godine 5,75 milijardi dolara, 1980. dostigla je već preko 17 milijardi dolara da bi i dalje neprekidno rasla. Kamate na kredite su bile ogromne, a od 1981. prevazilazile su 2 milijarde dolara godišnje. Kreditna sposobnost Jugoslavije je počela da opada. Dotadašnji ekonomski aduti – jeftina radna snaga koja je radila u inostranstvu, posebno u Saveznoj Republici Nemačkoj, turizam ili usluge – u nedovoljnom stepenu su nadoknađivali krizne pojave. Usledio je pad realnih plata, inflacija je rasla, kao i nestašica osnovnih artikala. Pokušaji reformi inicirani na jesen 1982. urodili su sprem-

nošću zapadnih partnera i međunarodnih finansijskih institucija u pružanju finansijske pomoć federaciji.¹ Ipak, nisu donele očekivane koristi. I u drugoj polovini 80-ih godina nisu se nazirali izgledi za premošćavanje krize o čemu su svedočili tok i zaključci XIII kongresa Saveza komunista Jugoslavije.² Ekonomski podaci krajem 1988. nisu ulivali optimizam. Prosečna plata je iznosila 754.000 dinara (oko 320 tadašnjih zapadnonemačkih maraka), dok su zarade u siromašnijim delovima federacije, kao u Makedoniji ili Bosni, bile znatno niže. Godišnja stopa inflacije je iznosila 251,2%. Rezultat je bio talas oko 2.000 štrajkova u 1988. Deficit u spoljnoj trgovini je bio 0,5 milijarde dolara (izvoz – 12,6 milijardi, uvoz – 13,1 milijardu). Podaci o nezaposlenosti su oscilovali između 15–200%, a nivo spoljnog duga je iznosio preko 21 milijardu dolara.³

Ipak, ne treba zaboraviti da je slabost jugoslovenske privrede proisticala i iz spoljnih faktora nezavisnih od Beograda: usporavanje privrednog rasta u visokorazvijenim državama još 70-ih godina, rast cena i kamata na kredite na međunarodnom tržištu. Samim tim je sledio rast protekcionističkih tendencija na zapadnim tržištima, što je jugoslovenskim subjektima otežavalo pristup.⁴ U tim okolnostima Hrvatska i Slovenija, stupajući na put koji je vodio ka nezavisnosti, gajile su nade na ubrzan ekonomski razvoj posle otcepljenja od Jugoslavije. Smatrale su, uz to, da će im nezavisnost omogućiti brže stupanje na put saradnje sa evropskim organizacijama. Smatrano je da su te koristi veće nego negativne posledice, kao što su raskid sa jugoslovenskim tržištem, teškoće (barem na početku) u spoljnoj trgovini (često vođene uz posredovanje subjekata u drugim delovima federacije) ili gubitak imovine koja se nalazila u drugim republikama.⁵

Posebna eksplozivna smesa koja se sastojala od nacionalnih i ekonomskih faktora pojavila se na Kosovu na kome je demografska vitalnost albanskog stanovništva tokom poslednjih decenija bitno izmenila etničke proporcije. Tome treba dodati društveno-ekonomske probleme. Bruto društveni proizvod (BDP) po stanovniku na Kosovu iznosio je oko 1000 dolara godišnje, što je činilo jedva trećinu jugoslovenskog BDP *per capita*. Uz to je još dolazio relativno visok stepen nepismenosti. Natalitet od 2,74% bio je najviši na evropskom kontinentu. Visoka nezaposlenost i stalan porast albanskog stanovništva počeli su da stvaraju opasnu eksplozivnu smesu. U aprilu 1981. izbile su demonstracije sa nacionalnim parolama

¹ J. Reuter, „Ursachen und Folgen der Krise in Jugoslawien“, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 50/1983, 3–9.

² T. Brey, „Jugoslawien nach dem XIII Parteitag: Zwischen Aufbruch und Stagnation“, *Osteuropa*, Heft 6, Juni 1987, 447–454.

³ T. Brey, „Jugoslawien in der Zerreisprobe“, *Osteuropa*, Heft 6, Juni 1989, 568–571.

⁴ Više o ekonomskim uslovima raspada Jugoslavije: T. Protas, „Ekonomiczne przesłanki rozpadu gospodarki jugosłowiańskiej“, *Przegląd Zachodni*, 1/1993, 69–82.

⁵ B. Ferfila, „Rozpad Jugosławii i powstanie Słowenii“, *Przegląd Zachodni*, 1/1993, 64–66.

koje su se izrodile u nered, donoseći nekoliko smrtnih slučajeva.⁶ Rasli su pritisci na tamošnje Srbe od kojih je oko 11.000 napustilo Kosovo posle tih događaja. Kontakti oba naroda na Kosovu su bili sporadični. Ekonomska kriza koja se poklopila sa etničkim napetostima još više je zaoštravala situaciju. S jedne strane su se pojavljivale optužbe o progonu srpske manjine, a sa druge – pretenzije zbog gušenja albanskih nacionalnih ambicija na Kosovu. Vrhunac napetosti je nastupilo u februaru i martu 1989. kao posledica ograničavanja autonomije Kosova i erupcije demonstracija i štrajkova u toj provinciji koje su odneli brojne žrtve.⁷

Promene u centralnoj i istočnoj Evropi tokom 1989. uticale su na društvo i političke elite u Jugoslaviji, posebno u Sloveniji i Hrvatskoj. U septembru 1989. slovenački parlament je uneo niz amandmana u tamošnji ustav uvodeći, pored ostalog, pravo na otcepljenje. Ozbiljna razmimoilaženja su se ispoljila na zasedanju Saveza komunista Jugoslavije u januaru 1990. Naročito se razlikovao stav delegata iz Slovenije koji su pozivali na postepene demokratske reforme. Kao rezultat 4. februara 1990. slovenački deo centralne komunističke partije se izdvojio i formirao Partiju demokratske obnove. Osmog aprila 1990. u Sloveniji su održani izbori na kojima je trijumfovala ujedinjena opozicija osvajajući 55% glasova, a Milan Kučan je postao predsednik. Drugog jula 1990. slovenački parlament je doneo deklaraciju o nezavisnosti. U aprilu i maju 1990. i u Hrvatskoj su održani izbori na kojima je pobedila Hrvatska državna zajednica Franje Tuđmana. Ustavni amandmani uneseni u ustav 20. jula 1990, pored ostalog, u pogledu latiničnog pisma, nagoveštavali su postepen raskid sa federacijom. Predsednici i drugi predstavnici obeju republika od tog trenutka sve češće preduzimaju jednostrane poteze. Istovremeno, nad Srbima koji su živeli u Hrvatskoj nadvila se opasnost da će u budućoj državi biti manjina sa svim posledicama takvog statusa. U samoj Srbiji su, pak, 1989. ukinuta autonomna prava Vojvodine i Kosova. Šesnaestog jula 1989. osnovana je Socijalistička partija Srbije. Na osnivačkom kongresu pojavili su se akcenti koji su svedočili o distanciranju od komunističke prošlosti. Izgledalo je da se gubi vera u očuvanje jedinstva države i prihvata nacionalni kurs.⁸

Spoljne okolnosti

Koliki su prevashodan značaj za proces raspada Jugoslavije imali unutrašnji uzroci, ipak se ne može zanemariti uloga koju su odigrali spoljni razlozi. Promene u srednjoistočnoj Evropi su bez sumnje uticale na svest

⁶ J. Reuter, *Ursachen und Folgen...*, 10.

⁷ T. Brey, *Jugoslawien in der...*, 579–581.

⁸ J. Reuter, „Jugoslawien im Umbruch“, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 45/1990, 3–13.

jugoslovenskih naroda pripremajući tlo za promene u samoj federaciji. Poseban značaj su imale rastuće dezintegracijske tendencije u SSSR-u koje su jačale od 1989. godine. Primer je dala Litvanija donoseći u martu 1989. deklaraciju o nezavisnosti. Za njom su sledile ostale baltičke republike. Bitna je činjenica da su pioniri stremljenja ka nezavisnosti u SSSR-u bile relativno bogate sovjetske republike (po glavi stanovnika) – Litvanija, Letonija i Estonija. Dodatni impuls je bila tradicija samostalne državnosti. Nije zato čudno da su na put nezavisnosti, analogno situaciji u SSSR-u, prve htele da stupe Slovenija i Hrvatska – takođe relativno bogate republike za jugoslovenske uslove. Separatizam obeju republika je potom imao snažne spoljne uzore.

Sledeći bitan činilac je bila podrška koju su strani akteri – pre svega Austrija, Vatikan i Nemačka – pružili težnjama prema nezavisnosti obeju republika. U prvom slučaju, posebno naklonjenim secesionističkim tendencijama smatrani su političari kao Alojz Mok iz Austrijske narodne partije (*Österreichische Volkspartei*) ili predsednik te grupacije Erhard Buzek. Prvi je otvoreno lobirao u zemlji i inostranstvu da se prizna nezavisnost obe republike. Busek je, pak, navodno podsticao slovenačke demohrišćane da napuste Jugoslaviju. Planovi secesije su takođe uživali podršku u krugovima Slobodarske partije Austrije (*Freiheitliche Partei Österreichs*), kao i u sredstvima masovnog informisanja.⁹ Vatikan je, slično, smatran za državu koja podržava posebno hrvatski secesionizam. Crkveni jerarsi koji su pozivali na napuštanje Jugoslavije imali su snažnu podršku u Svetoj stolici koja je bila prirodni saveznik u ogromnoj većini katoličke Hrvatske i Slovenije.¹⁰

Pitanje dezintegracije Jugoslavije je snažno podelilo zapadne države. Savezna Republika Nemačka (SRN) će se pokazati, u osnovi, kao jedini od najozbiljnijih međunarodnih faktora koji podržavaju raspad Jugoslavije. Prosrpski stav je zauzimala tradicionalno saveznička Rusija, a među zemljama NATO-a u početnoj fazi konflikta za održavanje Jugoslavije su se izjašnjavale Sjedinjene Države, Velika Britanija i Francuska. Ako su u tim zemljama slovenačke i hrvatske težnje mogle da imaju i neku dozu simpatije, bilo je to više u kontekstu njihovog eventualnog uticaja na procese demokratizacije Jugoslavije, nego na čisto secesionističke aspekte. Pokretanje kriznih procedura u okviru OEBS-a i Evropske zajednice oživeo je problem Jugoslavije na evropskoj sceni.

⁹ M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005, 87–88.

¹⁰ M. J. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943–1991. Powstanie – przekształcenia – rozkład*, Warszawa 2004, 556.

Evolucija stava Nemačke

Nemačko interesovanje za Balkan ima dugu istoriju. U diskusiji o motivima balkanske politike ujedinjene Nemačke podvlačene su njihove tradicionalne veze sa Hrvatima i Slovencima još pre Prvog svetskog rata, npr. status nemačkog kao službenog jezika na teritoriji Hrvatske u okviru Austro-Ugarske monarhije ili opšte poznavanje nemačkog u višim društvenim slojevima Slovenije tokom tog perioda.¹¹ Nemački istraživač Leopold fon Ranke objavio je 1829. knjigu *Srpska revolucija* u kojoj je opisao kulturnu zajednicu Južnih Slovena (jezik, običaje), primećujući, naravno, razlike (posebno verske). Nastanak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca posle Prvog svetskog rata naišao je na priznanje poslanika SPD-a Hermana Vendela koji je taj događaj uporedio sa ujedinjenjem Nemačke 1871.¹²

Prvi svetski rat je pojačao antipatiju između Srba s jedne i Nemačaka i Austrijanaca s druge strane. Dakle, nije ništa čudno da je Kraljevina SHS izabrala saradnju sa Francuskom koja je počela da slabi tek u trenutku preimenovanja države u Kraljevinu Jugoslaviju, pod Aleksandrom I Karađorđevićem. Tome je sledilo jačanje nemačkih uticaja, posebno na tlu Slovenije i Hrvatske koje su osećale istorijske veze sa Nemačkom. Godine 1939. u okviru Jugoslavije je formirana Banovina Hrvatska (Hrvatska, Dalmacija i značajan deo Bosne), a Nezavisna Država Hrvatska, stvorena uz Hitlerovo odobravanje i vođena od strane Ante Pavelića u aprilu 1941, posle nemačke agresije na Jugoslaviju, bila je sramna epizoda u povesti Drugog svetskog rata zbog saradnje sa nacističkom Nemačkom i zločinačke antisrpske, antiromske i antijevrejske politike.¹³ Sa svoje strane, relativno pozitivna posle Drugog svetskog rata, na tlu drugih socijalističkih država, slika Jugoslavije na Zapadu se prenela na uslovno ispravne – mada ne i lišene spornih pitanja – odnose sa SRN sve do 1957. godine. Tada je SRN, posle priznavanja državnosti NDR od strane Beograda, odlučila da prekine diplomatske odnose sa Jugoslavijom. Oni su bili obnovljeni 1968. godine. Vremenom je SRN zauzela prvo mesto među zapadnoevropskim trgovinskim partnerima, a na zapadnonemačko tržište rada u velikom talasu su pristizali radnici iz Jugoslavije.¹⁴

¹¹ H.-J. Axt, „Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des vereinten Deutschlands“, *Europa Archiv*, 12/1993, 353.

¹² W. Oschlies, „Ursachen de Krieges in Ex-Jugoslawien“, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 37/1993, 4.

¹³ B. Koszel, „Niemcy i wojna domowa w Jugosławii. Czy Niemcy są odpowiedzialne za wybuch konfliktu jugosłowiańskiego?“, *Przegląd Zachodni*, 4/1993, 181.

¹⁴ Opširnije: T. Brey, „Bonn und Belgrad. Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und Jugoslawien seit dem Zweiten Weltkrieg“, *Osteuropa*, 29, 1979, 632–644.

Krajem 80-ih godina, kada je u zemljama srednjoistočne Evrope vladao talas demokratizacije, činilo se da politički odnosi Jugoslavije sa zapadnim državama još imaju stabilnu perspektivu. Petog decembra 1989. kancelar Helmut Kol se sastao sa predsednikom federacije Janezom Drnovšekom da bi razmotrili perspektive zbližavanja i saradnje Jugoslavije sa evropskim institucijama, naročito Evropskom zajednicom, kao i pristupanje Savetu Evrope. Jugoslovenski političar se pozitivno izrazio o planu Kola, objavljenom krajem novembra 1989, koji se odnosio na scenario ujedinjenja Nemačke, podržavajući pravo Nemaca na jedinstvo.¹⁵ Kol je u ime savezne vlade izrazio spremnost za podršku jugoslovenskim naporima na forumu Evropske zajednice.¹⁶ Ipak, posle nešto više od godinu dana (19. februara 1991) Kol je, već kao kancelar ujedinjene Nemačke, pred nasiljem koje je raslo u Jugoslaviji, uputio premijeru Anti Markoviću pismo u kome je izrazio uznemirenost zbog zaoštavanja etničkih konflikata. „Jedinstvo Jugoslavije i razvoj novih formi zajedničkog života njenih naroda i republika može da bude osigurano samo kao rezultat mirnog političkog dijaloga oslonjenog na demokratiju, zakonitost, kao i poštovanje prava čoveka i nacionalnih manjina“, naglasio je Kol. Upotreba sile u rešavanju sporova u Jugoslaviji „dovela bi u opasnost uvođenje demokratske reforme i dalje zbližavanje Vaše zemlje Evropskoj zajednici“, upozorio je nemački kancelar.¹⁷ Izrazi uznemirenosti su dolazili i od Zajednice u izjavi od 26. marta 1991. datoj u okviru mehanizma Evropske političke saradnje.¹⁸

Nemačka opozicija je takođe bila zainteresovana za razvoj situacije u federaciji. Potpredsednik SPD-a Norbert Gansel je, posle posete Jugoslaviji, 24. maja dao izjavu u kojoj je izrazio ogromnu skepsu u pogledu mogućnosti očuvanja jedinstva države. Predviđao je zaoštavanje privredne i političke krize koja se može pretvoriti i u građanski rat. Procenjivao je da strane u narastajućem sporu ne pokazuju spremnost za kompromis, a savezna vlada gubi autoritet. U vezi sa tim je ponudio „novu politiku koja će uzeti u obzir volju političkih snaga u Sloveniji i Hrvatskoj za sticanje nezavisnosti“ pod uslovom da Zagreb „bude spreman da osigura brojnoj srpskoj manjini na svom tlu, osim kulturne, i izvestan stepen političke autonomije“.¹⁹

Odluka Zagreba i Ljubljane od 25. juna 1991. o proklamaciji nezavisnosti nije bila iznenađenje. Ipak, zapadne države su se pokazale

¹⁵ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 139, 7. 12. 1989, 1188.

¹⁶ „Archiv der Gegenwart“, 4. 1. 1990, 34086–34087.

¹⁷ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 18, 19. 2. 1991, 127.

¹⁸ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 36, 13. 4. 1991, 271.

¹⁹ „Archiv der Gegenwart“, 1. 7. 1991, 35796.

nespremnim da reše konflikt koji se rasplamsao posle intervencije Jugoslovenske narodne armije u obe republike. Uvođenje još u junu kriznog mehanizma OEBS-a nije mnogo pomoglo. Nemačka diplomatija se tada našla u neprijatnom položaju. Njen šef Hans-Ditrich Genšer, koji je rukovodio kriznim štabom OEBS-a, pozivao je strane u konfliktu da obustave neprijateljstva. Ipak, istovremeno je izgledalo da podleže hrvatskoj perspektivi konflikta.

Deklaracije o nezavisnosti obeju republika oživele su nemačku političku scenu i javno mnjenje. Nije bila tajna da secesija posebno uživa podršku bavarske CSU. Delatnost i izjave predstavnika nemačke diplomatije u dugoročnijoj perspektivi nisu ostavljali sumnje u pogledu simpatija prema obe republike. Prvog jula 1991. Kol je objavio deklaraciju podrške stremljenjima Hrvatske i Slovenije ka nezavisnosti. Istog dana u Beograd se uputio Genšer koji je u okviru kriznog mehanizma OEBS-a razgovarao sa saveznim premijerom Antom Markovićem, predsednicima Srbije Slobodanom Miloševićem i Makedonije Kirom Gligorovim. Narednog dan u Vilahu se sreo sa predsednikom Slovenije Milanom Kučanom. Do njihovog susreta je trebalo da dođe u Ljubljani, ali je plan promenjen zbog borbi koje su tamo izbile. Trećeg jula 1991. Genšer je na samitu OEBS-a u Pragu poslednje korake jugoslovenske armije označio kao „akcije u amoku“ (*Amoklauf*). Uskoro su Nemačka i Danska izrazili stav o priznavanju nezavisnosti Hrvatske i Slovenije ukoliko savezna vlada ne prekine vojne akcije protiv njih. U tim okolnostima u srpskoj štampi su počeli da se pojavljuju često emotivni glasovi koji su oštro kritikovali balkansku politiku Nemačke i Austrije. Prebacivan im je rastući nacionalizam, a samoj Nemačkoj težnja o izgradnji „nove arhitekture Evrope u čijem centru stoji ujedinjena Nemačka“ – kako je navodno konstatovao savetnik predsednika Miloševića, Budimir Košutić.²⁰

Evropska medijatorska delatnost nije jenjavala. Na susretu šefova diplomatije Evropske zajednice 5. jula 1991. postulat ministra Genšera o priznavanju nezavisnosti obeju republika u slučaju eskalacije vojnih dejstava nije naišao na podršku.²¹ Već 7. jula 1991. uz učešće Evropske zajednice (tzv. trojke u čijem sastavu su bili ministri spoljnih poslova Holandije, Luksemburga i Portugalije) na ostrvu Brioni u pregovorima je postignuto obustavljanje ratnih dejstava.²² Nemačka vlada je izrazila zadovoljstvo povodom primirja, ali je istovremeno uputila upozorenje jugoslovenskim vlastima: „Savezna vlada (nemačka – MK) odbacuje insinuuacije u vezi sa ciljevima i motivima njene politike koje su sadržane u zvaničnim izjavama predstavnika jugoslovenske savezne vlade. Očekuje da će jugoslovenska savezna vlada

²⁰ „Archiv der Gegenwart“, 18. 7. 1991, 35856.

²¹ Ibidem.

²² Glavne tačke sporazuma v. „Archiv der Gegenwart“, 18. 7. 1991, 35857.

istupiti protiv takvih insinucija koje mogu da pogoršaju bilateralne odnose. Posebno tvrdnja koja se pojavljuje u jugoslovenskim medijima da Savezna Republika Nemačka učestvuje u bilo kakvim isporukama oružja ili u obuci vojnika, to je zlobna izmišljotina (*bösartige Erfindung*).²³ Ovaj citat iz izjave nemačke vlade je izrazit dokaz napetosti u odnosima između Bona i Beograda koji je SR Nemačku optuživao za pristrasnost ili za dostavljanje oružja Hrvatima i pomoć u obuci. Drugi primer srpsko-nemačkog antagonizma u tom periodu bio je predlog 26 poslanika srpskog parlamenta za isključenje Nemaca i Austrijanaca iz posmatračke misije.²⁴

Sporazum postignut na Brionima je, kako se ispostavilo, bio kratkotrajan. Svedočanstvo rastućeg nemira Evropske zajednice bila je izjava od 27. avgusta 1991. u okviru Evropske političke saradnje koja je osuđivala eskalaciju nasilja na terenu Hrvatske i uglavnom okrivljavala srpsku stranu.²⁵ S druge strane, u deklaraciji Helmuta Kola 4. septembra 1991. iznetoj na forumu Bundestaga, kancelar je zauzeo odmereniji stav zahtevajući prekid nasilja od strane „Jugoslovenske narodne armije, kao i drugih oružanih formacija“.²⁶ Dalje zaoštavanje konflikta je primoralo Zajednicu da u Hagu sazove konferenciju koja je održana 7–9. septembra 1991. U njenom rezultatu – saglasno Genšerovom predlogu – rukovođenje mirovnom misijom je povereno iskusnom britanskom diplomati, bivšem generalnom sekretaru NATO-a Piteru Karingtonu.²⁷ Sledeći potez nemačke diplomatije bio je donošenje zajedničke deklaracije Kola i Miterana 19. septembra 1991. Ona se nadovezivala na, između ostalog, primirje koje je postigao Karington 17. septembra 1991. Obe strane su se izjasnile za slanje međunarodnih snaga na teren obuhvaćen borbama. Dokument nije neposredno najavljivao priznavanje bilo koje od republika, ograničavajući se do stava koji je u 7. tački govorio da „pravo na samoopredeljenje mora biti poštovano i pitanje je naroda da li žele njegovu realizaciju“.²⁸

Nemački vodeći političari su, paralelno, održavali bliske kontakte sa hrvatskim i slovenačkim političarima. Spomenimo samo susrete Kola i Genšera sa predsednikom Hrvatske Franjom Tuđmanom (18. jula 1991)²⁹

²³ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 79, 10. 7. 1991, 644.

²⁴ „Archiv der Gegenwart“, 4. 8. 1991, 35923.

²⁵ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 90, 30. 8. 1991, 772–773.

²⁶ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 94, 5. 9. 1991, 752.

²⁷ B. Koszel, *Niemcy i wojna domowa...*, 186.

²⁸ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 103, 25. 9. 1991, 819.

²⁹ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 83, 18. 7. 1991, 680.

ili sa ministrima spoljnih poslova Hrvatske i Slovenije – Zvonimirom Šeparovićem i Dimitrijem Rupelom 20. avgusta 1991. O intenzivnosti kontakata nemačke diplomatije sa jugoslovenskim političarima svedoči i činjenica da je 27. avgusta Genšer razgovarao i sa srpskim ministrom spoljnih poslova Vladimirom Jovanovićem, 18–19. septembra sa predsednikom Makedonije Kiriom Gligorovim, 7. oktobra ponovo sa Šeparovićem, 8. oktobra sa Kučanom i Rupelom, a 14. novembra sa Mesićem.³⁰ Dana 22. novembra 1991. gost Helmuta Kola u Bonu bio je Alija Izetbegović. Bosanski predsednik je tada navodno zamolio kancelara da se uzdrži od zvaničnog priznavanja Hrvatske. Njegov stav je bio uslovljen strahovanjem da će posledica takvog koraka biti prenošenje borbi na teritoriju BiH i pokušaj podele republike od strane Hrvata i Srba. I iz nemačke ambasade u Beogradu su upućivana upozorenja i bojazni od preranog priznavanja obeju republika.³¹ Kako je pokazala bliska budućnost, bosanski političar nije pogrešio u svojim predviđanjima. Ipak, arhitekti nemačke politike su na toj etapi bili tako dugo-ročno usmereni da se njihov kurs priznavanja nezavisnosti Hrvatske i Slovenije činio nepokolebljiv. Dana 25. novembra 1991. Genšer i Šeparović su razgovarali o budućim odnosima između dve države, a 27. novembra 1991. Kol i Genšer su najavili priznavanje Slovenije i Hrvatske posle samita Zajednice u holandskom gradu Matrihtu predviđenog za 9–10. decembar 1991, na kome je trebalo da bude doneta odluka o stvaranju Evropske unije.³²

I stav drugih evropskih država je ozbiljno evoluirao, pod uticajem događaja u Jugoslaviji koja se raspadala. Polako je sazrevala spremnost da se prizna državnost pojedinih republika. Signal se pojavio u deklaraciji samita NATO-a u Rimu 7–8. novembra 1991: „Perspektiva priznavanja nezavisnosti republika koje to žele zamisliva je samo u okviru celokupnog regulisanja koje obuhvata dovoljne garancije zaštite ljudskih prava, kao i prava nacionalnih i etničkih grupa“.³³ Takvih zapisa nije bilo u deklaraciji Zapadnoevropske unije koja je zasedala u Bonu 18. novembra 1991. i koja se koncentrisala na obustavljanje nasilja i uvođenje međunarodnih mirovnih snaga.³⁴ Ubrzo su i ministri spoljnih poslova Zajednice, 2. decembra

³⁰ „Archiv der Gegenwart“, 23. 12. 1991, 36347.

³¹ J. Newhouse, „Bonn, der Westen und die Auflösung Jugoslawiens. Das Versagen der Diplomatie – Eine Skandalchronik“, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 10/1992, 1196. Podatak koja se odnosi na Izetbegovićeva upozorenja ne pojavljuje se u informaciji o tom susretu u Biltenu nemačke vlade. Međutim, bosanski predsednik je navodno pozivao na što brže razmeštanje mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini: „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 135, 27. 11. 1991, 1104.

³² „Archiv der Gegenwart“, 23. 12. 1991, 36347.

³³ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 128, 13. 11. 1991, 1038.

³⁴ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 132, 22. 11. 1991, 1074.

1991, izrazili spremnost da priznaju jugoslovenske republike koja ispune odgovarajuće uslove.³⁵ Narednih dana (3. i 5. decembra) nemački zvaničnici su se susreli sa predsednicima Hrvatske i Slovenije, Milanom Kučanom i Franjom Tuđmanom, posle čega su objavili nameru da priznaju nezavisnost tih republika još pre nastupajućeg Božića. Desetog decembra Nemačka je ograničila saobraćaj sa Srbijom i Crnom Gorom. Sankcije su obuhvatile zabranu ulaska teretnih vozila, istovar trgovačkih brodova i sletanja na teritoriji Nemačke (četiri dana ranije Sjedinjenje Američke Države su uvele sankcije svim jugoslovenskim republikama).³⁶ Stav SR Nemačke je naišao na kritiku srpske strane, ali i brojnih zapadnih saveznika, posebno Francuske.

Najvažnije odluke na forumu Evropske zajednice donete su 16. decembra 1991. Ministri spoljnih poslova „dvanaestorke“ najavili su, pod Genšerovim pritiskom, priznavanje nezavisnosti jugoslovenskih republika koje ispune odgovarajuće uslove u oblasti zakonitosti, demokratije, zaštite ljudskih prava, nacionalnih grupa i manjina, prihvatanja nenarušivosti granica, podržavanja međunarodnih mirovnih akcija i drugo.³⁷ Osim toga, do 23. decembra 1991. pojedine republike su bile dužne da se izjasne da li nameravaju da se staraju o priznavanju nezavisnosti.³⁸ Definitivnu odluku o priznavanju nezavisnosti Zajednica je trebalo da donese na bazi izveštaja komisije Roberta Badintera (bivšeg ministra pravde Francuske) do 15. januara 1992.³⁹ Dana 17. decembra 1991. pojavile su se deklaracije Kola i Genšera u vezi sa razmatranim odlukama ministara spoljnih poslova Zajednice. U prvoj od njih kancelar je najavio potvrdu navedenih odluka na zasedanju vlade do 19. decembra 1991, a posle 15. januara 1992. usledilo bi uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Hrvatskom i Slovenijom, kao i eventualno sa drugim republikama. Rezultate susreta šefova diplomatije Zajednice je ocenio kao uspeh savezne vlade. Štaviše, kancelar je konstatovao: „Od početka smo jasno podvlačili da po tom pitanju ne želimo da delujemo samostalno (*keinen Alleingang wollten*). To da su do sada uspešno pridobijene sve države Evropske zajednice dokazuje našu odlučnost da ostvarimo zajedničku spoljnu politiku koju smo proglasili u Mاستrihtu“.⁴⁰ Kancelar nije ipak spomenuo da je upravo pritisak Bona u praksi iznudio takve odluke Zajednice koja nije htela da ostavi utisak poraza zajedničke spoljne politike i bezbednosti Evropske unije *in statu nascendii*. U deklaraciji mini-

³⁵ B. Koszel, *Niemcy i wojna domowa...*, 187.

³⁶ „Archiv der Gegenwart“, 23. 12. 199, 36348.

³⁷ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 144, 19. 12. 1991, 1174.

³⁸ M.-J. Calic, *Jugoslawienpolitik am Wendepunkt*, „Aus Politik und Zeitgeschichte“, 37/1993, 12.

³⁹ „Archiv der Gegenwart“, 23. 12. 1991, 36345.

⁴⁰ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 144, 19. 12. 1991, 1174.

stara spoljnih poslova čitamo: „Savezna vlada će priznati republike koje najkasnije do 23. decembra 1991. izjave spremnost da prihvate načela EZ. Stupanje na snagu te odluke će nastupiti 15. januara 1992. zajedno sa uspostavljanjem diplomatskih odnosa sa tim republikama. Ured spoljnih poslova (*Auswärtiges Amt*, tj. resor spoljnih poslova – MK) neodložno će posle 23. decembra početi razgovore s tim republikama da bi se pripremio za uspostavljanje diplomatskih odnosa od 15. januara“.⁴¹ Dana 23. decembra 1991, u skladu sa najavama, Zagrebu i Ljubljani su uručene note koje je potpisao predsednik Rihar fon Vajczeker i kojima SR Nemačka priznaje nezavisnost obe republike. Istovremeno je resor spoljnih poslova obavestio da su po mišljenju nemačke vlade obe republike ispunile uslove navedene u deklaraciji ministara spoljnih poslova Zajednice od 16. decembra 1991.⁴² Bon je, dakle, u praksi već odlučio o priznavanju Hrvatske i Slovenije ne čekajući na izveštaj Badinterove komisije. Genšer je, ipak, informisao partnere iz Zajednice o nameri brzog priznavanja i nije naišao na vidno protivljenje. Ispunjavanje nemačke želje da se priznaju obe republika od strane Zajednice najverovatnije je za cilj imalo i slabljenje osećaja razočaranosti na unutrašnjoj nemačkoj sceni, koje je proisticalo iz planiranog odustajanja od *deutsche mark* u korist zajedničke evropske valute u okviru Evropske unije.⁴³

Reakcije i ocene stava Nemačke

Prve zapadne reakcije postavile su nemačku diplomatiju pred stub srama. Holandski ambasador u Nemačkoj, Arnold Peter van Valsum, izazvao je uzrujanost domaćina kada je kritikovao nemačku odluku o priznavanju obeju republika. Slično mišljenje je imao drugi holandski diplomata koji je učestvovao u medijacijama u državi koja se raspadala, Henri Vajnet. Grupi kritičara poteza Nemačke uskoro su se priključili političari iz prve garniture međunarodne diplomatije – šefovi diplomatije SAD Voren Kristofer i Francuske Rolan Dima. Oni su smatrali da je Nemačka odgovorna za eskalaciju konflikta. Osim toga, Badinterova komisija je navodno preporučivala ranije priznavanje pre svega Slovenije i Makedonije kao država koje ispunjavaju odgovarajuće uslove. Nemačka linja odbrane se, međutim, oslanjala na argumenat o sankcionisanju faktičnog raspada federacije i o saglasju svoje delatnosti sa uputstvima sadržanim u deklaraciji Zajednice od 16. decembra. Osim toga, priznavanje Hrvatske i Slovenije je trebalo da odvрати Srbe od eskalacije konflikta.⁴⁴ Ti argumenti su izazivali velike sum-

⁴¹ „Bulletin“, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Nr 144, 19. 12. 1991, 1176.

⁴² „Archiv der Gegenwart“, 23. 12. 1991, 36350.

⁴³ J. Newhouse, *Bonn, der Westen...*, 1197.

⁴⁴ M.-J. Calic, *Jugoslawienpolitik...*, 18.

nje, jer su ignorisali činjenicu da su upravo Nemci izvršili veliku presiju na Zajednicu po pitanju priznavanja obe republike. Odluka nemačke diplomatije je trebalo da doprinese obuzdavanju ratobornih težnji zaraćenih strana, ali je ipak bila neuspešna u kontekstu rata u Bosni i Hercegovini.

Zanimljiva razmatranja o formalno-pravnim komplikacijama vezanim za deklaracije nezavisnosti Hrvatske i Slovenije izneo je Jens Rojter. S formalne tačke gledišta obe republike su imale – na osnovu Ustava iz 1974 – pravo na otcepljenje. Nisu, ipak, htele da ga iskoriste (izbegavale su termin „otcepljenje“) interpretirajući da je posledica otcepljenja isključivo preuzimanje obaveza, a ne prava ili dela savezne imovine. Njihova namera je pre bila davanje impulsa za raspuštanje federacije, a sledstveno tome podela obaveza i prava, takođe i onih vezanih za prisustvo u međunarodnim organizacijama. Tim pre što su većina zemalja Zapadne Evrope, Sjedinjene Države i Sovjetski Savez otvoreno bili protiv previše brzopletih koraka u pravcu separatizma na Balkanu. Tome treba dodati potencijalne praktične komplikacije vezane za stvaranje carinskih granica između eventualnih novih nacionalnih država na tlu bivše Jugoslavije. Promene granica bi takođe bile u suprotnosti sa Završnim aktom OEBS-a – po mišljenju brojnih država Evropske zajednice. Zanimljivo je da su do trenutka izglasavanja deklaracija o nezavisnosti obeju republika, države Evropske zajednice pokazivale relativno složan kurs u prilog održavanja jedinstva Jugoslavije i njene postepene ustavne transformacije u pravcu demokratskih promena. Posle otpočinjanja intervencije savezne armije u Sloveniji simpatije su se delimično pomerale na stranu separatista, a to se videlo i u nemačkoj štampi. Rojter ipak primećuje da su pristalice separatizma strahovale od kolizije između prava na samoopredeljenje (koje ne mora da bude istovetno sa pravom stvaranja sopstvene države) i prava države da očuva teritorijalni integritet.⁴⁵

Zanimljiv glas u diskusiji o ulozi Nemačke u raspadu Jugoslavije bila su mišljenja austrijskog istraživača Valtera Manoša koja su odudarala od snažnih antipatija prema Srbima u nemačkim i austrijskim medijima. U članku na stranicama *Blätter für deutsche und internationale Politik* kritički je ocenio upoređivanje položaja naroda u jugoslovenskoj federaciji (koja je trebalo da bude svojevrsna tamnica tamošnjih naroda) sa Česima i Poljacima porobljenim od strane Trećeg rajha. U antisrpskom stavu Nemačke (posebno na stranicama *Frankfurter Allgemeine Zeitung*) i Austrije video je nasleđe dva svetska rata. Znamenite su reči: „Teško se odbraniti od utiska da je sadašnja jugoslovenska tragedija u Nemačkoj i Austriji zloupotrebljavana kao rado viđen povod u prilog suzbijanja sopstvene prošlosti. Austrijski mediji i političari raznih boja naglo se oglašavaju kao specijalisti u pita-

⁴⁵ J. Reuter, „Die Jugoslawische Krise: Konfliktlinien und Perspektiven“, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 8/1991, 934–937.

njima Jugoslavije i osećaju se obavezni da ostatku sveta objašnjavaju jugoslovensku krizu. Austrija je, pri tome, s ponosom ukazivala na svoje dugo iskustvo u postupanju sa južnoslovenskim susedima. Istovremeno namerno su prećutkivane tragične posledice te politike koje su, između ostalog, dovele do izbijanja svetskog rata⁴⁶. Prema navedenom autoru, za stav Beča nije bilo beznačajno prisustvo slovenačke i hrvatske manjine u Austriji.

Sledeći autor iz grupe malobrojnih koji su se ograđivali od sklonosti da isključivo Srbe okrivljuju za konflikt bio je Artur Hajnrih. Podvlačio je malo isticanu činjenicu da su posle proklamacije nezavisnosti Hrvatske Srbi koji su u njoj živeli, iz dana u dan, potiskivani do statusa nacionalne manjine bez odgovarajuće garancije o zaštiti svojih prava. Prema njemu, SR Nemačka je postupala isključivo u skladu sa sopstvenim interesima kojima je pogodovalo razbijanje Jugoslavije, suprotno drugim zapadnim državama, kao i SAD, koje su optirale za održavanje reformisane federacije. Po toj interpretaciji Nemačka je stremila oblikovanju politike Evropske zajednice u skladu sa svojim interesima. Nemačka politika prema Jugoslaviji, ocenjuje autor, „nalazi se u očiglednoj suprotnosti sa retorikom na temu Evrope koju Nemci u ulozi evropskog uzora vrlina prezentuju kao motor u pitanjima integracije“. Pritisci štampe u Nemačkoj da se priznaju obe republike prosto su primili, kako je to nazvao, razmere hysterije⁴⁷. U tom kontekstu je tačno zapažanje Bogdana Košela o uticaju sredstava masovnog informisanja na političku delatnost upravo na primeru presije koju su vršili *Frankfurter Allgemeine Zeitung* i *Die Welt*. Štampa je izgradila sliku Srba kao gotovo jedinih krivaca i počinilaca nasilja⁴⁸. Znamenitu rečenicu je napisao Džon Njuhaus, savetnik za evropska pitanja Državnog sekretarijata SAD, tvrdeći da „pripisivanje odgovornosti za konflikt isključivo Srbima, kako to rado čine Nemci, Amerikancima, Englezima ili Francuzima činilo se potpuno promašeno, takođe i zato što je takav stav mogao da utvrdi Hrvate i Slovence u nameri da napuste federaciju“⁴⁹.

Isti autor iznosi zanimljivu sliku događaja u nemačkom ministarstvu spoljnih poslova između jula i decembra 1991. kada se rešavalo pitanje priznavanja dveju republika. Treba podsetiti da su u Beogradu, nekoliko dana pre njihovih proklamacija u junu 1991, održani razgovori državnog sekretara Džejsma Bejkera sa Slobodanom Miloševićem za vreme kojih je američki izaslanik isticao jačanje demokratije i jedinstva države⁵⁰. Neki nemački diplomati su navodno tvrdili da su SAD na taj način poslale lažnu

⁴⁶ W. Manoschek, „Die jugoslawische Krise. Feinbild Serbien“, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 8/1991, 941.

⁴⁷ A. Heinrich, „Neue deutsche Außenpolitik. Selbstversuche zwischen Zagreb und Brüssel“, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 12/1991, 1451.

⁴⁸ B. Koszel, *Niemcy i wojna domowa...*, 187–190.

⁴⁹ J. Newhouse, *Bonn, der Westen...*, 1191.

⁵⁰ „Archiv der Gegenwart“, 1. 7. 1991, 35798.

poruku srpskom lideru koji ju je, navodno, interpretirao kao dobijanje odrešenih ruku u težnji ka očuvanju jedinstva Jugoslavije, čak uz upotrebu sile. Prema toj interpretaciji Amerikanci nisu, navodno, bili svesni da na taj način doprinose ne toliko jačanju jedinstva Jugoslavije koliko srpskog nacionalizma. Ipak, što je zanimljivo, neki od Genšerovih podređenih u *Auswärtiges Amt* su bili protiv priznavanja obeju republika. U demohrišćanskim krugovima se pojavilo ubeđenje da je vlada bagatelizovala moguće posledice svog koraka.⁵¹

Među kritičarima tadašnje politike Nemačke pojavio se argument da je ona otežavala medijaciju. Naime, tada se nisu mogle isključiti mogućnosti za mirovno rešenje, tim pre što je 23. novembra 1991. na snagu stupilo primirje kao rezultat pregovora koje je vodio Sajrus Vens. Užurbano delovanje Nemačke – kako se može pretpostaviti – za Slovence i Hrvate je bilo podsticaj za korake koji su iziritirali srpsku stranu i doprineli eskalaciji konflikta, ovog puta na teritoriji Bosne i Hercegovine. Nemačka strana je iznosila argumente o pravu naroda na samoopredeljenje i težnji da obuzda Srbe pred eskalacijom oružanih dejstava. Ukoliko je nemačka diplomatija stvarno računala na to da će priznavanje obe republike doprineti gašenju konflikta – izbijanje rata u Bosni i Hercegovini je pokazalo netačnost takvih spekulacija. Tada je Nemačka na neko vreme ograničila svoju aktivnost u pitanjima balkanskog konflikta ostavljajući prostor za delovanje, pre svega, Velikoj Britaniji i Francuskoj. Nepoverenje koje je izazvalo njihovo samostalno delovanje pokazuju i oštre reči bivšeg francuskog ministra spoljnih poslova Rolana Dima o „zaveri“ Nemačke i Vatikana (*germanopapistisches Komplott*).⁵²

Helmut Kol je u svojim memoarima branio odluku o priznavanju Hrvatske i Slovenije. Taj stav je podržao sa tri argumenta: pravom na samoopredeljenje, prisustvom brojne hrvatske manjine u Nemačkoj i pretpostavkom da će takav korak prisiliti strane konflikta na razgovore. Štaviše, izražavao je zapanjujuće – u kontekstu daljih posledica – ubeđenje da je korak nemačke diplomatije doneo upravo takav učinak.⁵³ Međutim, na tom mestu se nije izjasnio o pitanju optužbi za doprinos zaoštavanju konflikta u Bosni i Hercegovini što je bila jedna od najvažnijih optužbi kritičara balkanske politike Nemačke u krugu zapadnih saveznika.

Pogrešna procena situacije i Genšerovo uverenje o načinjenoj grešci, mada sâm to nije priznavao, bila je, prema nekim nemačkim diploma-

⁵¹ J. Newhouse, *Bonn, der Westen...*, 1192–1194.

⁵² J. Rupnik, „Die Welt im Balkanspiegel: das Agieren der Großmächte“, u: *Der Jugoslawien-Krieg. Handbuch zu Vorgeschichte, Verlauf und Konsequenzen*, D. Melčić (red.), Wiesbaden 2007, 466.

⁵³ H. Kohl, *Erinnerungen 1990–1994*, München 2007, 405–408.

tama, uzrok njegovog povlačenja na proleće 1992.⁵⁴ Čini se da je nemačka diplomatija kojom je rukovodio njegov naslednik Klaus Kinkel izvukla zaključke iz razmatranih događaja. Kada je u delokrugu balkanskih pitanja u krugu zapadnih država počelo da dolazi pitanje eventualnog ukidanja embarga na oružje za Bosnu i Hercegovinu, Genšerov naslednik Klaus Kinkel kategorično je izjavio da ovog puta neće biti bilo kakve samostalne odluke od strane Nemačke koja bi pogađala jedinstvo delovanja Zapada.⁵⁵ Dana 9. aprila 1992. Nemačka je, ovog puta u skladu sa odlukama Zajednice, priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine.

Razlozi za stav Nemačke

Uz oslonac na mišljenja navođena u nemačkim naučnim publikacijama i poljskoj literaturi, posebno kod Bogdana Košela,⁵⁶ Marka Valdenberga⁵⁷ i Mihala J. Zaharjasa⁵⁸ i autorove sopstvene zaključke mogu se rekapitulirati diskusije o uzrocima nemačke politike na kojima se temeljilo priznavanje Hrvatske i Slovenije. Obično su ponavljani sledeći stavovi koji su se odnosili na motive Nemačke:

- istorijske veze sa Hrvatima i Slovencima povezane sa antisrpskim tradicijama politike Nemačke i Austro-Ugarske;
- česti kontakti Nemaca sa Hrvatima i Slovencima na turističkoj bazi za vreme postojanja stare „SRN“;
- težnja ka jačanju političko-ekonomskih uticaja na Balkanu, pored ostalog preko dobijanja pristupa tržištima i povećavanja nemačkih investitorskih mogućnosti;⁵⁹
- težnja da se zaustavi nasilje koja je izrastala iz uverenja da će priznavanje obe republike na neki način srediti situaciju i da će se srpska strana odvratiti do oružanih dejstava, pošto bi u tom slučaju ta dejstva bila vođena protiv dve države – subjekta međunarodnog prava (više ne bi bio unutrašnji konflikt);
- strah od talasa izbeglica koji bi u slučaju pasivnosti rastao – prema predviđanjima priznavanja obe republike;
- pritisak polumilionske hrvatske manjine koja živi u Nemačkoj za prizna-

⁵⁴ J. Newhouse, *Bonn, der Westen...*, 1198.

⁵⁵ H.-J. Axt, *Hat Genscher...*, 354.

⁵⁶ B. Koszel, *Mitteleuropa rediviva? Europa Środkowo- i Południowo-Wschodnia w polityce zjednoczonych Niemiec*, Poznań 1999, posebno 243–307.

⁵⁷ M. Waldenberg, *Rozbicie Jugostawii. Jugostawiańskie lustro...*, 88–96.

⁵⁸ M. J. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugostawii...*, 557–565.

⁵⁹ Hans-Jurgen Akst odlučno odbacuje takvu tezu koristeći se argumentom o maloj trgovinskoj razmeni Nemačke sa Hrvatskom, ne predviđajući brzo poboljšanje privredne situacije na Balkanu. H.-J. Axt, *Hat Genscher...*, 353.

vanje nezavisnosti;

- pritisci Vatikana i njegov uticaj na stav demohrišćanskih partija, posebno bavarske CSU;
- ambicija Nemačke, do tada uglavnom ekonomske sile, da posle ujedinjenja igra bitniju političku ulogu u međunarodnim odnosima;
- naglašavanje prava naroda na samoopredeljenje. U tom slučaju je nezavisnost Hrvatske i Slovenije trebalo da bude analogija ujedinjenja Nemačke i izlaska država srednje i istočne Evrope iz sovjetske uticajne sfere.

Posledice odluke Nemačke i zaključci

- Veliki talas izbeglica iz bivše Jugoslavije (u Nemačku je pristiglo oko 250.000). U tom slučaju je nastupio efekat suprotan očekivanom.
- Privremeno pogoršanje odnosa Nemačke sa zapadnim partnerima koji su smatrali da je nemački pritisak za brzo priznavanje obe republike doprineo eskalaciji nasilja (grupi kritičara odluke Bona su, između ostalog, pripadali bivši državni sekretari SAD Sajrus Vens, Džejms Bejker i Voren Kristofer, kao i ministar spoljnih poslova Francuske Rolan Dima). Diskusija oko priznavanja obe republike je, dakle, poremetila jedinstvo zapadnih država.
- Pitanje da li je tadašnja politika Nemačke izazvala ili barem ubrzala izbijanje borbi u Bosni i Hercegovini diskutabilno je. Danas, naravno, nismo u stanju da jednoznačno konstatujemo da li bi kasnije priznavanje Hrvatske i Slovenije zaustavilo izbijanje bosanskog rata. Ipak odluka Nemačke se ispostavila pogrešnom, otežala je delovanja preventivne diplomatije, praktično iznuđujući deklaraciju nezavisnosti i te etnički komplikovane republike, uz dalje posledice. To je utoliko važno, jer je mogućnost kasnijeg priznavanja pojedinih republika bila važan adut u posredovanju zahvaljujući kojem je bilo moguće vršiti pritisak na strane konflikta. Ipak, to je bio adut koji se mogao samo jednom upotrebiti, zato ga je trebalo koristiti veoma oprezno.
- Pogrešno bi bilo pripisati Nemačkoj glavnu krivicu za raspad Jugoslavije ili se samo koncentrisati na spoljne činioce. U prvom redu o tom procesu su odlučili unutrašnji činoci – ekonomski (privredna kriza 80-ih godina) i nacionalni (rast nacionalizama). Spoljni razlozi, među njima i aktivnost nemačke diplomatije, odigrali su manju, mada važnu ulogu.
- Čini se da su o odluci nemačke diplomatije uglavnom presudili unutrašnji činoci – veoma snažan pritisak sredstava masovnog informisanja (posebno *Frankfurter Allgemeine Zeitung*) koji su kreirali jednostranu sliku konflikta, razni politički krugovi (naročito bavarske CSU) i prisustvo pola miliona pripadnika hrvatske dijaspore.

REZIME

SAVEZNA REPUBLIKA NEMAČKA I RASPAD JUGOSLAVIJE

U junu 1991. proglašena je nezavisnost prve dve republike jugoslovenske federacije – Slovenije i Hrvatske. Ovi akti su označili početak oružanog sukoba, koji je okončan prilično brzo u relativno monoetničkoj Sloveniji, trajao mnogo duže u Hrvatskoj i ekstremno krvav oblik poprimio u Bosni i Hercegovini. Tražeći uzroke raspada mora se staviti veliki naglasak na unutrašnje faktore – posebno ekonomske probleme i povećanje nacionalnih trvenja. Ipak, velika uloga međunarodnih faktora takođe je objekat razmatranja u ovom članku.

Glavni cilj rada jeste analiza uloge Nemačke u procesu raspada Jugoslavije krajem 80-ih i početkom 90-ih godina XX veka. Nemačka se izdvojila iz relativno ujedinjenog fronta zapadnih zemalja, koje su u ogromnoj većini bile protivnici separatističkih tendencija u Jugoslaviji. Samostalan nastup Nemačke je pravio problem zapadnim saveznicima, čak je izazivao optužbe da doprinosi pogoršanju sukoba. Treba imati u vidu da je Nemačka samo nekoliko meseci ranije okončala ujedinjenje države. U članku je uglavnom korišćena nemačka literatura i istraživanja (pre svih članci u naučnim časopisima), ali i poljski izvori. Takođe su korišćeni nemački izvorni materijali (bilten nemačke vlade i „Archiv der Gegenwart“).

STRESZCZENIE

REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC WOBEC ROZPADU JUGOSŁAWII

W czerwcu 1991 roku nastąpiło ogłoszenie niepodległości dwóch republik Federacji Jugosłowiańskiej – Słowenii i Chorwacji. Akty te oznaczały początek konfliktu zbrojnego, który dość szybko zakończył się w stosunkowo jednolitej narodowościowo Słowenii, dłużej trwał w Chorwacji i niezwykle krwawe żniwo zebrał w Bośni i Hercegowinie. Doszukując się jego przyczyn niewątpliwie ogromny nacisk należy położyć na czynniki wewnętrzne – zwłaszcza problemy ekonomiczne oraz narastające napięcia na tle narodowościowym. Niemniej jednak dużą rolę odegrały także czynniki międzynarodowe, które znajdują się w kręgu rozważań podjętych w artykule.

Głównym celem artykułu jest analiza stanowiska Niemiec wobec procesu rozpadu Jugosławii na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Zamiar ten jest podyktowany faktem, iż RFN wyłamała się ze względnie jednolitego frontu państw zachodnich, w zdecydowanej większości przeciwnych tendencjom separatystycznym w Jugosławii. Samodzielne działanie Niemiec zaniepokoiło zachodnich

sojuszników, czy wręcz wywołało zarzuty o przyczynienie się do zaognienia konfliktu. W artykule również nastąpi próba analizy przyczyn stanowiska Niemiec, które zaledwie kilka miesięcy wcześniej zakończyły proces jednoczenia państwa. W celu przygotowania artykułu dokonana została kwerenda literatury głównie niemieckojęzycznej (artykuły w czasopismach naukowych), ale również polskiej. Wykorzystano ponadto niemieckie materiały źródłowe (biuletyn rządu niemieckiego oraz „Archiv der Gegenwart“).

SUMMARY

THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY TO THE DISINTEGRATION OF YUGOSLAVIA

In June 1991 there was a declaration of independence of two republics of the Yugoslav Federation – Slovenia and Croatia. These acts marked the beginning of the armed conflict, which ended rather quickly in a relatively uniform ethnically Slovenia, he lasted longer in Croatia and extremely bloody harvest gathered in Bosnia and Herzegovina. Searching for the causes of its reasons it must be put undoubtedly a huge emphasis on internal factors – especially economic problems and increasing tension on grounds of nationality. Nevertheless, the large role played by international factors also is within the range of considerations undertaken in the article.

The main aim of this article is to analyze the position of Germany to the process of the disintegration of Yugoslavia in the late eighties and early nineties of the twentieth century. The intention is dictated by the fact that Germany broke with a relatively united front of Western countries, in the vast majority opposing separatist tendencies in Yugoslavia. Stand-alone operation of Germany has troubled western allies, or even provoked accusations of contributing to aggravating the conflict. The article will also attempt to analyze the reasons for the position of Germany, which just a few months earlier completed the unification of the state. In order to prepare the article was made mostly of German literature research (first of all articles in scientific journals), but also Polish. They are also used German source materials (newsletter of the German Government and the „Archiv der Gegenwart“).